

A reneszánsz szükségességéről

BUJDOSÓ ÁDÁM

1983-ban született Kecskeméten. Egyetemi tanulmányait a PPKE BTK történelem–latin szakán végezte.

A keresztény értelmiségiek társadalmi szerepét kimerítően tárgyalni lehetetlen feladatnak látszik számomra, nemcsak a felkészületlenségem, hanem a téma természete miatt is. Egyrészt ugyanis senki sem képes egymaga minden felmerülő kérdésre megnyugtató választ adni, másrészt a világ és a társadalom gyorsan változik, így ez a szerep folyamatos újragondolást igényel. Éppen ezért ebben az esszében a keresztény értelmiségiek társadalmi szerepét mindössze egy, de — véleményem szerint — alapvető kihívás szempontjából vizsgálom, és igyekszem megoldási javaslattal is szolgálni.

Ezenkívül a társadalmi szerepvállalás vizsgálatára praktikus (tehát cselekvésben megnyilvánuló) „problémaként” tudok tekinteni, ezért — Arisztotelésznek igazat adva — úgy látom, hogy az ilyen kérdésekben kapott következtetéseinket „úgy kell ellenőriznünk, hogy a tényekkel és az étellel vetjük össze őket; s ha aztán a tényekkel is megegyeznek, akkor el is kell őket ismernünk, de ha velük ellentétben állnak, akkor üres szavaknak kell őket minősítenünk”.¹ Ennek megfelelően arra törekszem, hogy az értelmiség szerepe feletti sokszor talán túlságosan elvont, és így eredménytelen elmélkedés helyett csak annyiban hívjam segítségül az elméletet, amennyiben azt a gyakorlat alátámasztja. Sőt, ez az egyik legfőbb kérdés számomra: mi az az elmélet, amit a gyakorlat is igazol, tehát működik.

¹Arisztotelész:
Nikomakhoszi Etika 1179a.
(Szabó Miklós fordítása.)

1) Az elrejtőző Isten

A keresztény értelmiségiek szerepvállalásának és szolgálatának útjában gyakran az egyik legnagyobb akadályt Isten elrejtőzése és az általunk erre adott válasz képezi. Sokszor és sok helyen tapasztaljuk, hogy amikor az igazságot magunknál tudva, minden tudásunkat latba vetve próbálunk hatást gyakorolni a környezetünkre, kudarcot szenvedünk. Keresztény körökben ki merné vagy akarná megkérdőjelezni, hogy a *keresztény Magyarország* vagy a *keresztény Európa megteremtése* vagy *újboldi felépítése* nemes jelszavak? A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy az efféle próbálkozások rendre kudarcba fulladnak: a várva várt fellendülés helyett a további térvessztéssel kell szembeesülnünk. Sőt, a sok helyen tapasztalható hanyatlással szembesülünk egyesek odáig jutnak, hogy — XXIII. János pápa szavaival élve — „az emberi társadalom jelenlegi körülményeiben csak pusztulást és csapásokat képesek látni; azt ismételtetik, hogy a mi korunk, ha összevetjük az elmúlt századokkal, egészen megromlott”.² Az ilyenfajta kudarc aligha nevezhető sikeres szerepvállalásnak — még kevésbé az

²XXIII. János:
*Allocutio Iohannis papae
XXIII in sollemni
Sacrosancti Concilii
inauguratione.*
1962. 10. 11. 4: „(...)”
in praesentibus humanae
societatis condicionibus,
nonnisi ruinas
calamitatesque cernere
valent; dicitant nostra
tempora, si cum elapsis
saeculis comparentur,
porsus in peius
abiisse (...)”

³drive.google.com/a/
palferi.hu/uc?export=
download&id=0B0lj36xU9
7lYclh0V1hqXy11SXc.
06:27-től.

⁴Pál Ferenc: uo.

⁵Vö. Balás Béla:
Szigorúan nyilvános!
Kairosz, Budapest,
2013, 41.

⁶Vö. Ferenc pápa:
Evangelii gaudium.
(Ford. Diós István.)
Szent István Társulat,
Budapest, 2014, 76.

⁷Rémi Brague: *Európa,
a római modell.*
(Ford. Somorjai Gabi.)
Pázmány Péter Katolikus
Egyetem, [Budapest],
1994.

azt követő kiábrándultság. De mi a sikertelenség oka? Miért nem támogatja meg Isten az effajta nemes erőfeszítéseket?

Pál Ferenc a Jn 6,15 („Mikor Jézus észrevette, hogy érte akarnak jönni, és el akarják vinni, hogy erőszakkal királlyá tegyék, ismét visszavonult a hegyre, egészen egyedül.”) kapcsán mondja, hogy „van bennünk sokszor egy rejtett, magunk számára sem tudatos agresszió, erőszak, amivel Isten fölött megpróbálunk hatást gyakorolni. (...) Isten pedig mit tesz? Magányosan elvonul, egyedül egy helyre. (...) az lesz a tapasztalatunk, hogy elhagyott minket, hogy nem törődik velünk.”³ Azt állítom, hogy a *keresztény Magyarország, a keresztény Európa* és a hasonló jól hangzó célok megteremtéséért vagy eléréséért vívott görcsös küzdelem egy helytelenül idealizált istenképből fakad, aminek Isten ellenáll.⁴ Ha annyira hűségesek akarunk lenni az általunk elképzelt lényeghez,⁵ hogy képtelenek vagyunk az embereket, a körülményeket észre- vagy számításba venni, akkor Isten elrejtőzik.

A jelenség a keresztény egyházakban korántsem teljesen általános, mégis igen gyakori. Az ezzel a helyzettel való őszinte szembenézés szükségességét neveztem fentebb alapvető kihívásnak. Tudom és elismerem, hogy a keresztény egyházak szolgálata rendkívüli a mai világban,⁶ mégis szükséges ez az őszinte szembenézés, ami — feltételezésem szerint — a pályázat meghirdetőinek a szándékával is egyezik. A kérdés számomra az, hogy mit tehet egy keresztény értelmiségi, hogyan tudja szolgálni az egyházat úgy, hogy ezt a kudarcot ne kelljen elszenvednünk. Ahhoz, hogy a kérdésre adott válaszomat érthetővé tegyem, Rémi Brague *Európa, a római modell*⁷ című könyvére és az ott kifejtett rómaiság- és reneszánszfogalomra kell hivatkoznom.

2) A rómaiság, a reneszánsz és Európa

Brague művében kifejezetten az európai kultúra formáját, nem pedig annak tartalmát vizsgálja: azt a belső dinamizmust, ami évszázadokon keresztül lehetővé tette a tartalom továbbhagyományozását.⁸ Úgy látja, Európa önazonossága egy elsajátított önazonosság, ahogyan az ókori rómaiaké is az volt. A rómaiak ugyanis tisztában voltak kulturális másodlagosságukkal, azzal, hogy később jöttek, hogy a görög nyelv, tudomány és művészet sokkal gazdagabb és magasabb rendű, mint az övék. Miközben próbáltak felnőni a görögökhöz, valójában olyasvalamire törekedtek, ami kívül állt rajtuk, meghaladta őket, ami nem volt az övék. Brague szerint Európa babár népei átvették ezt a római attitűdöt, a *rómaiságot*: történetük folyamán újra és újra megpróbálták megragadni az antik (görög és római) kultúrát, megpróbálták felnőni hozzá, még ha tudatában voltak is annak, hogy később jöttek, hogy kulturálisan csak másodlagosak — mint korábban a rómaiak a görögökhöz képest. Európában az antik kultúrának ezek az ismételt elsajátítási kísérletei a *reneszánszok*: a karoling reneszánsz, a 12. század reneszánsza, az itáliai reneszánszok és így tovább.⁹

⁸Uo., különösen: 98–100.

Brague úgy véli, hogy az európaiak nem azért tanulmányozták a klasszikus szerzőket, mert Európa forrásaiként tekintettek rájuk és rajtuk keresztül jobban meg akarták érteni saját magukat, hanem — éppen ellenkezőleg — azért, mert igaznak, szépnek, érdekesnek találták őket. Már-már kulturális törvényként állapítja meg Brague, hogy „egy forrás elsajátítása csak akkor termékeny, ha érdek nélkül történik”.¹⁰ Ugyanez a törvény érvényesül a hit területén is, és ugyanez a mentalitás jellemzi a kereszténység legnagyobbjait is. „A hit csak akkor fejt ki hatását, ha hit marad, nem pedig számítás.”¹¹ A keresztény Európát olyan személyek építették fel, akiknek első-sorban nem egy keresztény civilizáció megteremtése volt a szándékuk, hanem hogy „a végsőkig vigyék Krisztusba vetett hitüket”. Brague példaként Nagy Szent Gergely pápára hivatkozik, aki azt hitte, hogy közel van a világvége, de reformjával lefektette a keresztény Európa alapjait.¹²

¹⁰Uo. 120.

¹¹Uo.

¹²Uo. 120–121.

Talán nem meglepő, ha ezek után a szerző a mai Európát a következőképpen jellemzi: „A filológia álma az volt, hogy újra görögökké válhatunk. Ez az álom megvalósult, de ironikus módon. Át akartunk ugrani a rómaiak fölé, hogy magunk váljunk a kultúra modelljévé. Eközben felszámoltuk a görögök és barbárok közötti távolságot, amely maga volt a rómaiság (...) Így barbárokká váltunk (...) Ha a mai imperializmus már csak annyit jelent, hogy másokra tukmáljuk saját életmódunkat, (...) akkor többé nincs legitimitása.”¹³ „(...) az Európát fenyegető veszély abban áll, hogy megszűnik feldolgozni azt, amivel szemben idegennek és alsóbbrendűnek tudja magát, hogy csak önmagát hirdeti, önmagát tekint[i] példának a maga egyediségében.”¹⁴

¹³Uo. 161–162.

¹⁴Uo. 164.

Brague megállapításait igen figyelemreméltónak tartom, és ezért megfogalmazódik bennem a kérdés, hogy vajon mi, mai keresztény (értelmiségi)ek rómaiak vagyunk-e az iménti értelemben. A mi kultúránknak mi a modellje: valami, amihez képest csak másodrendűek vagyunk vagy saját magunk? És mi a modellje a hitünknek: Jézus Krisztus vagy az eddigi vívmányaink, tehát bizonyos értelemben megint csak saját magunk? Minthogy a nehézségeinkkel való szembenézés és a jó értelemben vett sikerességünk kihívására keresem a megfelelő választ, álljon itt egy negatívnak aligha nevezhető példa a „keresztény” reneszánszra.

¹⁵„Sainteté de l'intelligence”. Idézi és magyarázza David Berger: *Találkozás Aquinói Szent Tamással*. (Ford. Trauttwein Éva.) Kairoosz, Budapest, 2008, 32–33. A kifejezés értelmezéséhez lásd még Jean-Pierre Torrell: *Aquinói Szent Tamás élete és műve*. (Ford. Kovács Zsolt.) Osiris, Budapest, 2007, 97.

¹⁶Heinrich Denzinger: *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Herder,

3) Egy példa a reneszánszra: Aquinói Szent Tamás

Aquinói Szent Tamásra — részben tudom, részben feltételezem — sokan úgy tekintenek, ahogyan sokáig magam is tekintettem: ő egy zseni volt, aki viszonylag rövid életpályája ellenére hatalmas életművet hagyott maga után (akár a műveit, akár a tevékenységét vesszük számba). Ha egy problémával találta magát szemben, már írta vagy diktálta is a megoldást. Kérdés azonban, hogy ez a megállapítás helyénvaló-e, és hogy ebben áll-e Szent Tamás nagysága,

Barcelona – Freiburg im Breisgau – Róma, 1957³¹, 199, n. 428.

¹⁷*Commentarium in De caelo* II 17,2. Lásd még Charles H. Lohr: *The Medieval Interpretation of Aristotle*. In Norman Kretzmann – Anthony Kenny – Jan Pinborg (szerk.): *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge, 1982 (repr. 1997), 80–98, 93–94.

¹⁸*Summa contra Gentiles* III 94. Aquinóiak az isteni transzcendenciára vonatkozó legérettebb és legteljesebb álláspontja: *Commentarium in Perihermeneias* 14. Lásd még Bernard McGinn: *The Development of the Thought of Thomas Aquinas on the Reconciliation of Divine Providence and Contingent Action*. *Thomist*, 39/4 (1975) 741–752, 752; Bernard Lonergan: *Grace and Freedom. Operative Grace in the Thought of Thomas Aquinas*. University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, Toronto – Buffalo – London, 2000, 109.

¹⁹Lásd Steven P. Marrone: *The Rise of the Universities*. In Robert Pasnau – Christina van Dyke

ezt kell-e értenünk azon, amit Jacques Maritain az *intelligencia szentségének* (szent mivoltának) nevez.¹⁵

Aquinói szellemi képességei vitán felül állnak, de igazi nagyságát és főként érdemét nem ebben látom. Az tapasztalom, hogy ő is, mint minden nagy gondolkodó, problémákkal küszködött. Gondolok például a világ örökkévalóságának a kérdésére: nem azt vizsgálta, hogy a világ örökkévaló-e — 1215-ben a IV. Lateráni zsinat ugyanis állást foglalt ebben a kérdésben¹⁶ —, hanem hogy lehetett volna-e a világ örök, ha Isten olyannak akarta volna teremteni. Nehéz nem észrevenni, hogy mennyire védelmezte ebben is Arisztotelész rendszerét (akinek a tanításából a világ örökkévalósága következett), mint ahogyan tette azt az asztronómiában is.¹⁷ Aquinói egész életében küzdött a kérdéssel, de mivel számára az arisztotelészi rendszer szilárd metafizikai alapelveken nyugodott, mindvégig ragaszkodott ahhoz. Hasonló a helyzet Isten előre tudásának és az ember szabad akaratának az összeegyeztethetősége kérdésében. Szent Tamás, miközben megmaradt az egyház tanításán belül, átvette Arisztotelész Első Mozdulatlan Mozzató- és Avicenna *wāğib al-wuğūd*-fogalmát: Istent Első Oknak tekintette az okok láncolatában és olyannak, akinek léte szükségszerű. Ennek megfelelően felépített egy olyan rendszert, ami — legalábbis első ránézésre — nem sok helyet hagy az ember szabad akaratának. Aquinói ezzel a kérdéssel is végig, egész munkássága során küzdött, hogy aztán élete végére kialakítson egy érett, de maradéktalanul nem meggyőző álláspontot.¹⁸ De miért tett így?

A 13. századi körülmények között a teológiának, ha meg akarta tartani helyét az egyetemi tudományosságon belül, szembe kellett néznie egy új, az arisztotelészi tudományeszménnyel, még ha azt számos ponton összeegyeztethetetlennek látta is saját feladatával és múltjával.¹⁹ Aquinói életművét a brague-i értelemben reneszánsznak tekintem: egész tevékenységével olyasmi elsajátítására és továbbadására törekedett, ami nem ő volt, tudniillik az Evangélium, vagy még inkább személyesen Jézus Krisztus „elsajátítására” és „továbbadására”. Tanítása vitathatatlanul benne gyökerezett a hagyományban. (Gondoljunk például Szent Ágoston vagy a görög egyházatyák szüntelen idézésére!) Emellett azonban a saját korának embere volt. Számos esetben tetten érhetjük, ahogy — igaz, a múltat és a múlt eredményeit, tudását használva — a saját korának kihívásaira keresi a választ. Az őt érő hatásokat, a kor kihívását képes volt valamilyen módon integrálni gondolati rendszerébe. Ezt az alkalmazkodó képességet, az „értelem szentségét” — tudniillik hogy nem bújta ki az intellektuális szeretet által rárótt kötelezettségek alól — támasztja alá az is, hogy 90 művéből 26-ot felkérésre írt meg.²⁰ Jóllehet problémákkal találta magát szemben, nem tért ki előlük, hanem megküzdött velük: keresett és talált is rájuk jó vagy kevésbé jó válaszokat. Ő nem ugrott át a rómaiak felett és nem önmagát hirdette, nem magát vagy a hagyományt tette meg a „kultúra

(szerk.): *The Cambridge History of Medieval Philosophy I*. Cambridge University Press, Cambridge, 2010, 50–62, 61–62; Ulrich G. Leinsle: *A skolasztikus teológia története*. (Ford. Görföl Tibor.) Osiris, Budapest, 2007, 124–138.

²⁰Jean-Pierre Torrell: i. m.

²¹Bernardus de Clara-Valle: *Epistolae* 87,7: „Qui se sibi magistrum constituit, stulto se discipulum subdit.”

²²Augustinus: *Confessiones* X 27,38: „pulchritudo tam antiqua et tam nova”.

²³Természetesen tisztában vagyok a helyzet komolyságával, és tudom, hogy a kommunizmus alatt sokan az életükkel fizettek a hitükért, vagy éppen üldözöttségben szenvedtek. Bizom abban, hogy az olvasó nem érti félre a szavaim.

²⁴Itt Bibó István egy 1948-as tanulmányának néhány gondolatát használtam fel, de ezzel az általa elemzett kérdésben nem kívántam állást foglalni. Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*. <http://www.mek.oszk.hu/02000/02043/html/350.html#357>: „Ez alatt a csaknem száz esztendő alatt [ti. 1849–1948] a

modelljévé”. Valóban kivételes értelmi képességein túl ebben látom Aquinói igazi nagyságát: bátor ember volt, aki az értékeket igyekezett megőrizni, de nem hátrált meg a kihívások láttán. Egy egészen nagy változástól sem rettent vissza, és hivatása betöltése érdekében végigvitte, aminek a helyességéről meg volt győződve. Ennek a mentalitásnak és tevékenységnek köszönhető, hogy új értékeket hozott létre.

4) *A reneszánsz feltételeinek megteremtése*

Az eddig mondottak már körvonalazzák azt, amit a keresztény értelmiségiek sikeres szolgálatáról és társadalmi szerepvállalásáról szeretnék mondani. Az értelmiségnek nagy felelőssége van abban, hogy a fent megfogalmazott kihívásra — Isten gyakran tapasztalható elrejtőzésére — hogyan válaszolunk. Úgy látom, a helyes válasz a *reneszánsz*: nem annyira magának a reneszánsznak, hanem sokkal inkább a reneszánsz feltételeinek a megteremtése. Láttuk, hogy a brague-i értelemben a reneszánsz egyáltalán nem önmagunk hirdetése, nem önmagunkhoz való visszatérés, nem bizonyos szokások, vívmányok kőbe vésése és azok ráerőltetése másokra: ez igen hasonlít ahhoz, mintha magunkat tennénk mesterré.²¹ A reneszánsz sokkal inkább nyitottságot feltételez, annak alázatos közvetítését, amik nem mi vagyunk, hanem aminek vagy Akinek csak a hírnökei, és Aki „annyira régi, de mégis annyira új szépség”.²² Nekünk, keresztény értelmiségieknek a felelősségét ebben látom, hogy minél inkább elhárítsuk az akadályokat ennek a reneszánsznak az útjából. A továbbiakban ennek néhány feltételét említem.

a) A gyász feldolgozása és a valódi problémák felé fordulás

Kérdés számomra, hogy a veszteségeink és az eredménytelenségünk felett érzett gyász feldolgozásának melyik szakaszában tartunk. Ha azt állítjuk, hogy velünk semmi probléma sincs, a körülöttünk lévő világnak kellene megváltoznia és igazodnia hozzánk, elfogadnia az értékrendünket, akkor ez még csak a tagadás szakasza. Ha úgy gondoljuk, hogy minden problémánk forrása a kommunizmus egyházellenessége²³ vagy éppen a liberalizmus romboló hatása, akkor ez reménykeltő, hiszen már nem tagadjuk, hogy a probléma létezik, és ezzel újabb szakaszba léptünk: másokat teszünk felelőssé, bár ez még mindig csak a második. Azt gondolom, hogy minden nehézségünk ellenére semmivel sem rosszabb a helyzetünk, mint a megelőző korok egyházáé volt, sőt, nagyon jó helyzetben vagyunk, számos olyan eszköz áll a rendelkezésünkre, ami korábban még soha. A valódi kérdés az, hogy elvégezzük-e a gyázmunkát, fel tudjuk-e dolgozni a minket ért veszteségeket, és túl tudunk-e lépni rajtuk. Másként megközelítve a dolgot: merjük-e a problémákat a maguk nevére nevezni, és azokra keressük-e a megoldást, vagy pedig problémákkal való foglalkozásra pazaroljuk az erőinket.²⁴ A gyász

magyar nemzet olyan politikai és társadalmi konstrukciókban élt, amelyekben a dolgokat a maguk nevével nevezték meg, nemcsak hogy nem lehetett, hanem nem is volt szabad, ahol a tényeket nem az okok és okozatok egyszerű láncolatában, hanem azon kívül álló feltevések és várakozások jegyében kellett értelmezni és magyarázni, ahol albjajokra kellett pazarolni jó erőket s ráolvasással gyógyítani valóságos bajokat, ahol a valóságos tennivalók körén kívül s azokra való tekintet nélkül lehetett és kellett cselekedni, s ahol hiányzott a cselekedetek helyességének az objektív mértéke, és helyette a félelmek és sérelmek egy bizonyos rendszere szerepelt erkölcsi értékmérőként.”

²⁵*Summa theologiae* IIa-IIae, q.29, a.1.

²⁶*De civitate Dei* XIX 13,1: „pax hominum ordinata concordia”.

²⁷Uo.: „Ordo est parium dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio”.

²⁸„Tranquillitas ordinis”. Lásd a 25. és a 26. jegyzetet.

²⁹*Evangelii gaudium*, i. m. 218–219.

feldolgozása és a valódi problémák felé fordulás hiányában nem tudunk elérkezni az eredményes cselekvéshez.

b) A béke értelmezése

Aquinói Szent Tamás felteszi a kérdést,²⁵ hogy vajon a béke azonos-e az egyetértéssel, és nemmel válaszol rá, hiszen így a rosszban való egyetértést is nevezhetnénk békének. Szent Ágoston ugyanis azt állítja, hogy „az emberek közötti béke egy renden alapuló egyetértés”,²⁶ renden pedig azt érti, hogy a dolgok úgy kerülnek elrendezésre, hogy mindegyik az őt megillető helyet kapja meg.²⁷ Aquinói szerint, ha valaki nem önként ért egyet a másikkal, hanem valamilyen fenyegetettségtől kényszerítve, akkor az ilyenfajta egyetértés valójában nem béke, a béke ugyanis a „rendben való megnyugvás”.²⁸ A béke tehát nem azt jelenti, hogy a harmónia sosem borul fel, hogy nem alakulhat ki konfliktus. Ha vállaljuk a véleményünket, az könnyen konfliktushoz vezethet, ami pedig gyakran elkerülhetetlen a szükséges változashoz. Hamisnak tartom ezért azt az általánosító érvelést, miszerint felrúgja a békét, aki változást sürget. Ferenc pápa szerint: „Az emberi személy méltósága és a közjó fölötté áll egyesek nyugalmanak (...) Amikor ezek az értékek sérülnek, szükség van a prófétai hangra. (...) Lényegében annak a békének, amely nem mindenki teljes értékű fejlődését segíti, nincs jövője, és mindig új konfliktusok és az erőszak különböző formáinak a magva lesz.”²⁹

c) Az irgalmasság

Gyakran a vélt igazunkat az irgalmasság elé helyezzük, ami nem kis gátja a fejlődésnek, pedig ezt még Isten sem „engedi meg” magának: „az isteni igazságosság műve mindig előfeltételezi az irgalmasság művét, és azon alapszik”.³⁰ Az irgalmasság hiánya nem túl jó stratégia, mert így mindenkit elveszítünk, a legkiválóbbjaink is követnek el ugyanis hibákat. „Ha mi nem vagyunk képesek a legnagyobb embereknek megadni a lehetőséget a kisiklásra, akkor soha nem lesznek legnagyobb embereink.”³¹ A tévedések és hibák kezelésének talán nem az illetőről való lemondás és a tőle való elzárkózás a legjobb útja.

d) A szakmai igényesség

IV. Orbán pápa 1261-ben a római állapotok miatt áthelyezte a pápai udvart Orvietóba. Itt találjuk az 1260-as évek elején Campano de Novara matematikust, Moerbeke Vilmost, Arisztotelész egyik legnagyobb fordítóját, de Nagy Szent Albertet és tanítványát, Aquinói Szent Tamást is.³² A tudományokat kedvelő és támogató pápa udvara vonzotta a kiválóságokat.

A piarista rend alapítója, Kalazanci Szent József nagy hangsúlyt helyezett a szerzetesei képzésére. A firenzeiek az inkvizíció által vizsgálat alá vett Galileo Galilei óráira jártak, a genovaiak, a nápo-

³⁰Thomas Aquinas: *Summa theologiae* I q.21, a.4, co: „Opus (...) divinae iustitiae semper praesupponit opus misericordiae, et in eo fundatur”.

³¹Somody Imre, in Egerszegi: <https://www.youtube.com/watch?v=9uDcWe9cqAY&t=81m26s>.

³²David Berger: i. m. 48.

³³Severino Giner Guerri: *Kalazanci Szent József, a piarista rend alapítója.* (Ford. Tözsér Endre, Ruppert József, Domokos György.) Agapé, Szeged, 2000, 181–182.

³⁴Vö. Plutarkhosz: *Regum et imperatorum apophthegmata* 75,1: „[Fabius Maximus] gyakran mondta barátainak, hogy hitványabbnak tartja azt, aki fél a gúnyolódástól és a szidalmazástól, mint aki megfutamodik az ellenségtől.”

³⁵Pál Ferenc: drive.google.com/a/palferi.hu/uc?export=download&id=0B0lj36xU97YbFYxOWJCYUFpLUU. 58:33.

³⁶Vecsei Miklós, in *Katolikus Krónika*, 2014.09.14: <http://nava.hu/id/1955016> / 17:20.

³⁷*Evangelii gaudium*, i. m. 71.

lyiak és a rómaiak Galilei tanítványai, Antonio Santini, Camillo Gloriosi és Benedetto Castelli óráira. A rendalapító elküldött néhány szerzetest Milánóba Gaspare Scioppióhoz, hogy elsajátítsák tőle a latin nyelv tanításának új módszertanát. A kalligráfiát Ventura Sarafellinivel taníttatta. Növendékeit az egyik nyáron Frascatiba küldte, ahol az inkvizíció börtönében éveket eltöltő Tommaso Campanellánál filozófiát hallgattak. Kalazanci Szent József ezen lépései vakmerőnek látszanak, de világosan mutatják, hogy azt akarta, szerzetesei a legjobbaktól tanuljanak. Sőt, a piarista könyvtárakból fennmaradt néhány leltár tanúsítja, hogy mekkora érdeklődéssel kísérték a kortárs kultúrát, miközben nagyon szűkös anyagi körülmények között éltek.³³

Orvieto és a piaristák kiváló példái annak, hogyan teremtette meg a reneszánsz feltételeit IV. Orbán pápa és Kalazanci Szent József. Szakmai igényességük és ennek megfelelő lépéseik körükön vonzották a kiváló tudósokat, ami komoly szellemi fellendülést eredményezett.

e) A kritikák elviselése

Aki cselekszik, annak mindig akadnak önjelölt bírálói. Ha arra várunk, hogy a körülmények minden tekintetben kedvezők legyenek és a kritikus hangok teljesen elhallgassanak, akkor sosem fogunk cselekedni.³⁴ Sőt, úgy látom, sokszor a nem akarásunkat igyekezünk leplezni azzal, hogy a körülmények alkalmatlanságára hivatkozunk. „Akkor kell valamit elkezdni, amikor a többség azt mondja, hogy még nyugodtan várhatunk kicsit.”³⁵ Nem kell megvárunk azt sem, hogy mi magunk tökéletesek legyünk: elindulhatunk előbb is, és javulni fogunk. Ha eredményt akarunk elérni, kénytelenek vagyunk kockáztatni.³⁶ Ezzel nem azt szeretném mondani, hogy teljesen alkalmatlanul is érdemes cselekednünk, hanem azt, hogy a változás érdekében muszáj kockáztatnunk és felkészülnünk a bizonyosan megérkező kritikákra: ez a cselekvés ára.

5) A reneszánsz szükségességéről

Most térjünk vissza a kiinduló kérdésünkhöz, amivel arra keressük a választ, milyen társadalmi szerepvállalással tudja szolgálni egy keresztény értelmiségi az egyházat!

Legfontosabb feladatunknak olyan környezet megteremtését tartom, ahol elhárulnak a reneszánsz útjában álló akadályok. Nem arra van szükség, hogy kívülről megadjuk Isten jelenlétét az embereknek, még kevésbé arra, hogy megmondjuk nekik, milyen szokásokat kell magukra venniük ahhoz, hogy mi elmondhassuk, hogy újra keresztény világban élünk. „Isten ott él a polgárok között (...) Ezt a jelenléte nem mesterségesen kell létrehozni, hanem fel kell fedezni és fel kell tárni azt. Isten nem rejtőzik el azok elől, akik őszinte szívvel keresik őt — akkor sem, ha ezt tapogatózva, tétován és határozatlanul teszik.”³⁷

³⁸Uo.: „At Nobis plane dissentiendum esse videtur ab his rerum adversarum vaticinatoribus, qui deteriora semper praenuntiant, quasi rerum exitium instet. In praesenti humanorum eventuum cursu, quo hominum societas novum rerum ordinem ingredi videtur, potius arcana Divinae Providentiae consilia agnoscenda sunt, quae per tempora succedentia, hominum opera, ac plerumque praeter eorum expectationem, suum exitum consequuntur, atque omnia, adversos etiam humanos casus, in Ecclesiae bonum sapienter disponunt.”

³⁹*Message du Pape François aux guides et scouts d'Europe rassemblés à Saint-Evrault-Notre-Dame-du-Bois à l'occasion de leur rencontre décennale du 1er au 10 août 2014:*
„Vous êtes de vrais acteurs de ce monde, et pas seulement des spectateurs!”

⁴⁰*Evangelii gaudium,*
i. m. 108.

⁴¹Babits Mihály:
Emlékezés.
Idézi Orbán Viktor:
Tisztelet a Mestereknek.
Mester és Tanítvány,
3/11–12 (2006) 149.

Nem szabad engednünk, hogy elkedvetlenítsenek, visszafogjanak a minket körülvevő pesszimisták, akik rendkívül találékonyak abban, hogy mindig minden helyzetben megindokolják, hogy éppen miért nem érdemes cselekednünk. Sőt, ellenkezőleg: Isten látszólagos háttérbe húzódását tekinthetjük Részéről a bizalom jelének is, mintha csak azt mondaná: „Minden képességet megadtam ahhoz, hogy munkához lássatok. Cselekedjete! Bízom bennetek!” Ismét XXIII. Jánost idézem: „Úgy látjuk jónak, hogy világosan szembehelyezkedjünk a kedvezőtlen események jóslóival, akik mindig a rosszabbat hirdetik, mintha bekövetkezne a világvége. Az emberi történelem jelen folyamataiban (...) sokkal inkább az Isteni Gondviselés rejtett terveit kell felismernünk, amik időről időre az emberek tettein keresztül és többnyire az ő várakozásaiakon felül valósulnak meg, és mindent, a kedvezőtlen emberi eseményeket is bölcsen elrendezik az egyház javára.”³⁸ Ferenc pápa szavaival: „Válódó cselekvői vagytok ennek a világnak, nem csak szemlélői!”³⁹

A fiatalok megtartásának vagy megszólításának nehézségeire is tekinthetünk áldásként. A velük folytatott párbeszéd megtanít bennünket arra, hogy a hitünk megélésének új fórumait kell létrehozunk, olyan új formákat, amelyekben ma is megélhető a kereszténység. „A fiatalok arra hívnak, hogy éllesszük újra és növeljük a reményt, hiszen ők az emberiség új irányulásait hordozzák, és oly módon nyitnak meg a jövő felé, hogy ne maradjunk olyan struktúrák és megszokások nosztalgiájához horgonyozva, melyek már nem hordozzák az életet a mai világban.”⁴⁰ Ha ezt nem biztosítjuk, akkor hiába fogalmazunk meg kritikákat velük szemben, valójában ugyanis mi szolgáltatunk ki őket a „világnak”. Szükség van legalább egy közegre, ahol tudunk töltekezni, ahol nem kell állandóan küzdelmet vívni a hitért, ahol nem pusztán elgondolható, hanem közvetlenül meg is tapasztalható, hogy a kereszténység élhető.

Minden ellenkező vélemény ellenére az a tapasztalatom, hogy a fiatalokban, de ugyanígy általában az emberekben ma is megvan a kibontakozás feltételei. Egyszerűbben fogalmazva: minden adottságunk megvan ahhoz, hogy mi is reneszánszban élhessünk. Ehhez viszont szükséges, hogy az értelmiség kilépjen a tétlenség-ből, megtegye az első lépéseket a fiatalok felé. Mi lehet nagyobb dicséret és elismerés egy értelmiségi számára, mint hogyha azt mondhatjuk róla, hogy ő fedezte fel, ő segítette kibontakozni egy fiatalban az Isten által neki adott talentumokat? Babits Mihály szavaival élve: „(...) a rügy nem lomb még: nem vet árnyat és nem zöldell messzire — a gondatlan szem nem is veszi észre, s a rügyező fákat száraznak és csupasznak nézheti. Mit mondhatnánk a fák barátjának kedvesebbet, mint ha emlékeztetjük a rügyekre, melyekben ő már meglátta a jövőerdőt?”⁴¹

Az egyháznak mindenhol meg kell becsülnie, számon kell tartania és egy asztalhoz kell ültetnie a tenni képes és tenni akaró fiatalokat. Azon kell lennie, hogy olyan környezetet hozzon létre, ahol

jó lenni, ahol érdemes megmaradni, ahol biztosítottak a fejlődés és a cselekvés lehetőségei. Nem biztos, hogy túl sok időt érdemes eltöltenünk azzal, hogy kívülről, a velük való kapcsolattartás nélkül elméleteket gyártsunk arról, hogy mit is tehetnénk értük, hogyan tudnánk jobb belátásra bírni vagy megváltoztatni őket. Sokkal inkább az arra alkalmasakat helyzetbe kellene hoznunk, és ők majd cselekedni fognak.

A közösségeket bátorítani kell arra, hogy legyenek aktívak, reflektáljanak a saját helyzetükre, fogalmazzák meg a nehézségeiket, problémáikat, és tegyenek javaslatokat, hogy szerintük mi szolgálja leginkább a környezetük fejlődését, kibontakozását, és milyen segítségre van szükségük ennek megvalósításához. „Felszólítok mindenkit, hogy legyen bátor és kreatív a saját közössége célkitűzései, struktúrái, stílusa és evangelizáló módszere újragondolásának feladatában.”⁴²

⁴²*Evangelii gaudium*,
i. m. 33.

Befejezés

A reneszánsz mindig kockázattal jár. Embereknek adunk lehetőséget, emberekbe fektetjük a bizalmunkat, ami mindig magában hordozza a csalódás, a kudarc lehetőségét. Nem lenne azonban jó politika az értelmiség részéről, ha irányítani akarná ezt a folyamatot. A reneszánsz nem irányítható, bizalom nélkül nem lehetséges a kibontakozás. Bizonyos mértékben kénytelenek vagyunk kockáztatni. Ferenc pápát idézem: „Rio de Janeiróban a Jézus hívására adott válasznak három fontos állomását vázoltam fel: Menjete, ne féljete, hogy így szolgálhassatok! Ha elfogadjuk az Úr meghívását arra, hogy elinduljunk Felé és megtapasztaljuk az Ő szeretetét, ami örömmel tölti el a szívünket, akkor Ő elvesz majd minden félelmet: az Istentől való félelmet, a másik embertől való félelmet, az élet kihívásaival való szembenézéstől való félelmet.”⁴³

⁴³*Message...*
„À Rio de Janeiro j'ai
indiqué trois étapes
importantes pour
répondre à l'appel de
Jésus: Allez; sans avoir
peur; pour servir. Si nous
acceptons l'invitation du
Seigneur à aller vers lui
et à faire l'expérience
de son amour qui remplit
nos cœurs de joie, alors
il enlèvera toute peur:
peur de Dieu, peur de
l'autre, peur d'affronter
les défis de la vie.”

Egyházunk helyzetét nézve, látva a sok pozitív példát is, amik bátorítanak, és látva a sok nehézséget is, amik pedig cselekvésre ösztönöznek, ezúton is szorgalmazom a keresztény értelmiség bátor szerepvállalását, hogy minden tudását és erejét vesse latba a reneszánsz lehetőségeinek felkutatása érdekében, tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a kibontakozás útjából elháruljanak az akadályok. Tartsa továbbra is, illetve vegye fel a kapcsolatot a fiatalokkal! Szavazzon bizalmat a közülük arra érdemeseknek! Tanítsa és hozza helyzetbe őket! Ők fogják ugyanis meghozni azt a változást, ami szükséges, de aminek elérésére mi nem vagyunk képesek.